

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
СЛІДЧИМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІІ**

Методичні рекомендації

**Дніпро
2018**

*Рекомендовано до друку
науково-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 23.05.2018 р.)*

Авторський колектив:

Гаркуша А.Г. – старший викладач кафедри кримінального процесу факультету з підготовки слідчих, к.ю.н., майор поліції;

Литвинов В.В. – доцент кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування, к.ю.н. підполковник поліції;

Федченко В.М. – професор кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування, к.ю.н., доцент.

Рецензенти:

Пиріг І.В. – доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Весела Г.А. – заступник начальника слідчого управління – начальник відділу ГУНП в Дніпропетровській області, підполковник поліції.

Закриття кримінального провадження слідчими Національної поліції. – методичні рекомендації: Гаркуша А.Г., Литвинов В.В., Федченко В.М., - Дніпро: ДДУВС, 2018. –48 с.

Розглянуто підстави та процесуальний порядок прийняття слідчими Національної поліції рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Проаналізовано порядок практичного застосування підстав закриття кримінального провадження, передбачених п.п. 1, 2, 4, 10, абз. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Системно досліджено процесуальний порядок прийняття зазначеного процесуального рішення слідчим на стадії досудового розслідування. Проаналізовано процесуальні дії слідчого, які ним повинні бути виконані за наслідком прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Мета рекомендацій – сприяння одноманітному тлумаченню та застосуванню положень КПК України щодо вказаного процесуального рішення, забезпечення захисту прав та свобод учасників кримінального судочинства, яких безпосередньо стосується зазначене процесуальне рішення.

© ДДУВС, 2018

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які вправі застосовувати слідчі.....	7
1.1. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України «встановлена відсутність події кримінального правопорушення».....	10
1.2. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення».....	13
1.3. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою».....	21
1.4. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої абз.12 ч. 1 ст. 284 КПК України «слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру»	24
1.5. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п.10 ч.1 ст. 284 КПК України «існує не скасована постановою слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності».....	27
Розділ 2. Процесуальний порядок прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.....	30
2.1. Істинність висновку про закриття кримінального провадження – це його відповідність фактам, що мали місце у дійсності.....	30
2.2. Прийняття процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій, що пов'язані з прийняттям рішення про закриття кримінального провадження. Повідомлення про закриття кримінального провадження заінтересованих учасників кримінального судочинства.....	32
2.3. Складення слідчим постанови про закриття кримінального провадження.....	35
Розділ 3. Відомчий контроль керівника органу досудового розслідування щодо забезпечення законності та обґрунтованості рішення про закриття	

кримінального провадження на стадії досудового розслідування.....	40
4. Оскарження процесуального рішення слідчого про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.....	45
Список використаної літератури.....	48

ВСТУП

Початок досудового розслідування не може достовірно означати, що кримінальне правопорушення було вчинено. Неможливо на етапі початку досудового розслідування стверджувати про достовірно встановлений факт вчинення кримінального правопорушення, бо підставою для початку досудового розслідування є лише обґрунтоване припущення про його вчинення. Початок досудового розслідування можливо розглядати як виникнення кримінально-правового конфлікту між певними сторонами, а саме: державою (потерпілим), з одного боку, а з другого – особою (у тому числі і невідомою), стосовно якої встановлено обставини, що можуть свідчити про вчинення нею кримінального правопорушення.

Для розв'язання зазначеного кримінально-правового конфлікту і розпочинається досудове розслідування. Зазначений конфлікт може бути вирішений шляхом прийняття кінцевих для кримінального провадження процесуальних рішень, що вирішують провадження по суті (закриття кримінального провадження, обвинувальний вирок, виправдувальний вирок, ухвала про звільнення особи від кримінальної відповідальності та інші). На початку досудового розслідування не можна напевне говорити про достовірне прийняття того чи іншого кінцевого рішення, оскільки його прийняття можливе лише після проведення всебічного, повного та неупередженого досудового розслідування.

Рішення слідчого про закриття кримінального провадження не означає, що досудове розслідування було розпочате та здійснювалося незаконно. Це пояснюється тим, що, по-перше, початок досудового розслідування не є ознакою того, що дійсно було вчинено кримінальне правопорушення; по-друге, для прийняття такого процесуального рішення необхідно встановити фактичні дані, з яких можливо було б виявити підстави для закриття кримінального провадження; по-третє, процесуальний порядок прийняття цього процесуального рішення повинен відповідати вимогам законності.

Мета підготовки зазначених методичних рекомендацій полягає у створенні єдиного підходу працівників органів досудового розслідування Національної поліції щодо застосування норм КПК України, якими урегульовано підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Завдання роботи:

- провести аналіз та систематизувати підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування;

- дослідити процесуальний порядок застосування цього процесуального рішення слідчим Національної поліції України;

- проаналізувати дії керівника органу досудового розслідування Національної поліції по здійсненню відомчого контролю щодо забезпечення законності та обґрунтованості рішення про закриття кримінального провадження;

- розглянути процесуальний порядок оскарження процесуального рішення слідчим Національної поліції про закриття кримінального провадження.

Під час підготовки методичних рекомендацій вивчався досвід роботи слідчих СУ ГУНП України різних областей.

Методичні рекомендації призначені для зручного фахового засвоєння слідчими підстав та процесуального порядку закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, а також можуть бути корисними в навчальному процесі під час вивчення кримінально-процесуальних дисциплін.

Методичні рекомендації підготовлені кафедрою кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ ГУНП в Запорізькій області (лист від 14.08.2017 №3077/107/3/01/П – 17р.)

1. Підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які має право застосовувати слідчий Національної поліції України

Відповідно до § 2 ч. 2 ст. 284 КПК України, слідчий Національної поліції України (далі – слідчий), виходячи з меж своєї процесуальної компетенції, має право закрити кримінальне провадження лише за п'ятьма підставами, а саме:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення – відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення – відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою – відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності – відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (11 загальний абзац ст. 284 КПК України¹);
- у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру – відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 284 КПК України

Окрім вичерпного переліку підстав, за якими слідчий має право закрити кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, у § 2 ч. 2 ст. 284 КПК України визначена ще і умова прийняття слідчим такого рішення, а саме: відсутність у цьому кримінальному провадженні факту повідомлення про підозру жодній особі.

З аналізу вимог зазначеної норми можна зробити висновок, що слідчий має право закрити кримінальне провадження лише у тому разі, коли у ньому не здійснювалися процесуальні дії направлені на притягнення до кримінальної відповідальності певної особи (не здійснювалося кримінальне переслідування особи). Якщо ж під час розслідування було повідомлено особу про підозру, то рішення про закриття кримінального провадження приймає прокурор. Така вимога впливає з положень ст. 131-1 Конституції України, де зазначено, що публічне обвинувачення в суді підтримує прокуратура. Передбачаючи зазначену норму, законодавець пішов логічним шляхом: відмовитися від здійснення обвинувальної діяльності вправі той, учасник процесу до повноважень якого віднесено підтримання публічного обвинувачення.

¹ Визначення зазначеної підстави саме абзацом ми робимо для того аби уникнути плутанини, оскільки законодавець мабуть випадково визначив у ч. 1 ст. 284 КПК України два пункти 10.

Слід звернути увагу на те, що повідомлення особи про підозру ще не є діяльністю по підтриманню публічного обвинувачення, але є першим етапом притягнення особи до кримінальної відповідальності (цю діяльність у науці кримінального процесу називають кримінальним переслідуванням особи). Підозра, що викладена у повідомленні про підозру, в подальшому може бути покладеною в обвинувальний акт, який потім прокурор буде підтримувати у судових стадіях кримінального процесу.

Розглядаючи підстави закриття кримінального провадження, які має право застосовувати слідчий, слід звернути увагу на їх класифікацію як реабілітаційних (окрім підстав передбачених абз. 2 ч. 1 та п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, про них буде далі). У КПК України не надається визначення а ні поняттю «реабілітація», а ні поняттю «реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження». Враховуючи це, ми коротко проаналізуємо ці поняття.

Термін «реабілітація» означає відновлення прав, які були обмежені. У свою чергу кожна реабілітаційна підстава закриття кримінального провадження надає право особі, стосовно якої прийнято це процесуальне рішення, відновити свої права, які були обмежені під час досудового розслідування. Кожна з цих підстав вказує на неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності. У разі закриття кримінального провадження за реабілітаційними підставами, особа, у відношенні якої виноситься відповідне рішення визнається такою, яка не скоювала злочин. Ця особа також отримує право на відновлення свого доброго імені, а також відшкодування майнової шкоди, яка була спричинена здійсненням кримінального переслідування. Саме за цих причин вище зазначені підстави закриття кримінального провадження називають реабілітаційними.

Варто зазначити, що саме рішення про закриття кримінального провадження за вказаними підставами не реабілітує особу, оскільки реабілітація – це окрема процесуальна діяльність. Саме за цієї причини зазначені підстави закриття кримінального провадження називають підставами що дають право на реабілітацію.

Процесуальне рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути прийняте у разі, якщо особа не повідомлялася про підозру. Однак кримінальне провадження може бути розпочато стосовно певної особи, із занесенням її прізвища до ЄРДР відповідно до п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України. Також під час досудового розслідування до осіб, які не мають процесуального статусу «підозрюваний» можуть застосовуватися заходи забезпечення кримінального провадження, наприклад тимчасовий доступ до речей і документів, або арешт майна. Враховуючи це, у разі закриття кримінального провадження за реабілітаційними підставами необхідно прийняти рішення і про подальшу долю речей і документів відповідно до ст. 100 КПК України. Таким чином, рішення про закриття кримінального провадження за реабілітаційних підстав зобов'язує слідчого вжити всіх заходів щодо відновлення прав учасників цього провадження, які були тимчасово обмежені.

У чинному КПК України поняттю реабілітації не надається визначення. Законодавець обмежився лише ст. 130 КПК України, в якій визначається, що шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

У Законі від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» не надається визначення поняття реабілітації. У статті 1 цього закону зазначається, що підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок: незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від посади та інших процесуальних дій що обмежують права громадян.

У другій статті зазначеного закону рішення про закриття кримінального провадження визнається як випадок, що дає право на відшкодування шкоди. Так відповідно до ст. 2 зазначеного закону, право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим законом, виникає у випадках закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

Досудове розслідування – це поступова пізнавальна діяльність під час якої слідчий встановлює докази щодо вчинення кримінального правопорушення (або його відсутності) і на їх основі приймає процесуальні рішення. Враховуючи це неможливо наперед говорити яким саме рішенням буде закінчено стадію досудового розслідування. Застосування реабілітаційних підстав закриття кримінального провадження не означає що досудове розслідування проведено з порушеннями норм закону. Початок досудового відбувається за наявності мінімальної кількості фактичних даних про вчинення кримінального правопорушення. Лише згодом, після проведення досудового розслідування будуть встановлені фактичні дані за яких буде можливо чітко встановити наявність або відсутність злочинного діяння. Враховуючи це, рішення про закриття кримінального провадження не можливо вважати браком в роботі слідчих органів.

З викладеного можливо зазначити, що реабілітація – це перш за все визнання особи такою яка не скоювала злочин. Всі інші наслідки реабілітації, а саме відновлення прав, відшкодування шкоди, яка спричинена досудовим розслідуванням впливають з встановлення першого факту (невинуватості). В свою чергу реабілітаційні підстави закриття кримінального провадження – це передбачені КПК України підстави закриття кримінального провадження за наслідками застосування яких особа має право на реабілітацію.

1.1. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України «встановлена відсутність події кримінального правопорушення»

Перша підстава закриття кримінального провадження, яка буде проаналізована, передбачена у п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Вона викладена у такій редакції: кримінальне провадження закривається у разі, якщо «встановлена відсутність події кримінального правопорушення».

Аналізуючи зазначену підставу закриття кримінального провадження, варто звернути увагу на те, що вона складається із двох понять: «подія» та «кримінальне правопорушення». Правильне тлумачення цих понять відіграє важливу роль у разі прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою, а тому розглянемо їх детальніше.

Термін «подія» тлумачиться так: те що відбувалося або відбулося, сталося; явище, факт суспільного або особистого життя, сукупність пов'язаних між собою в якомусь відношенні явищ, фактів суспільного життя (звичайно важливих, значних), які становлять ніби щось єдине ціле. Як видно, термін «подія» має широке суспільне значення. Визначаючи поняття терміну «подія» саме у межах кримінального судочинства, слід враховувати те, що воно розпочинається лише за наслідками діяння (дії чи бездіяльності) людини. У разі, коли не встановлено сам факт вчинення особою діяння, яке на початку досудового розслідування було розцінене як кримінальне правопорушення, то можна говорити, що відсутня і подія.

З аналізу терміну «подія» видно, що він є більш загальним поняттям стосовно конкретного вчинку (діяння особи), бо означає не лише дію конкретної особи, але й суспільні події, явища, що залежать від волі багатьох осіб, або ж взагалі не залежать від волі людини (наприклад стихійне лихо – це також подія). На відміну від терміну «подія», термін «дія» є більш конкретним і означає дії (дію) якоїсь істоти чи вплив на кого -, що - небудь. Враховуючи те, що до кримінальної відповідальності може бути притягнута чітко визначена особа за вчинення діяння (дії чи бездіяльності) забороненого КК України, то подія для кримінального судочинства повинна означати обов'язково встановлене діяння особи. Адже скоїти злочин може лише людина шляхом вольових дій або ж бездіяльності. Тому можливо говорити про те, що кримінальне правопорушення – завжди подія, але не всяка подія є кримінальним правопорушенням.

Як у науці, так і в практичній діяльності виникають труднощі щодо коментування та застосування зазначеної підстави. Так, наприклад, існує думка, що у розглядуваній підставі розуміється відсутність самого факту (події взагалі), для розслідування якого ведеться провадження.

За іншою думкою, відсутність події кримінального правопорушення (злочину) – це відсутність самого факту суспільно небезпечного діяння. Тобто **злочинне** діяння, яке являлося предметом розслідування, у дійсності не мало

місця. Зазначену підставу закриття кримінального провадження розуміють так: 1) *відсутність події (яка викликана діями людини) взагалі*, або 2) *відсутність події (яка викликана діями людини), яка містить у собі злочин*.

Якщо дотримуватися першої думки, то можливо зробити висновок про те, що відсутність події злочину – це відсутність не тільки злочинного діяння, а взагалі будь-якого діяння, а тому цю підставу можна було б розуміти як *відсутність події*. Адже якщо була б хоч якась подія (дія або бездіяльність людини), то в такому разі вже потрібно говорити про наявність або відсутність у цій дії складу злочину. Крім цього, розуміння п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК як *відсутність події* не виправдано розширило б коло впливу кримінального судочинства на інші суспільні дії, відносини.

Згідно з другою думкою, термін *відсутність події кримінального правопорушення* (злочинної дії) більш вузький, ніж *відсутність події* (будь-якої дії). Враховуючи це, підстава закриття кримінального провадження *відсутність події кримінального правопорушення* може бути застосована у тому випадку, коли буде встановлена відсутність саме *суспільно небезпечної дії*, яка передбачена КК України як злочин. Таке розуміння розглядуваної підстави надає можливість припускати, що існують й інші *події, які є незлочинними*. У такому варіанті розуміння цієї підстави *відсутність події кримінального правопорушення* не може означати *відсутність події* взагалі. А якщо подія (діяння) існує, хоч і не злочинна, це означає, що вона може бути викликана дією або бездіяльністю певної особи, яка не містить у собі складу злочину. У такому випадку провадження може бути закрито лише за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України (за встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення).

З вище зазначеного видно, що підстави закриття кримінального провадження «встановлення відсутності події кримінального правопорушення» та «встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення» тісно взаємопов'язані одна з одною. В науковій літературі неодноразово висувалися пропозиції щодо зміни назви зазначеної підстави, або ж необхідності об'єднання вказаних підстав в одну, а саме: «не було вчинено злочину».

Розмежовуючи зазначені підстави слід чітко усвідомити, що є подією для кримінального судочинства. Отримання, наприклад, правоохоронними органами від особи заяви (інформації) про злочин є приводом для початку досудового розслідування. Заява про злочин особою подається у тому випадку, коли вона усвідомить (у тому числі і помилково), що стосовно неї іншою особою скоєно дії, які заборонені КК України. Іншими словами, між потерпілою особою та особою, яка вчинила стосовно останньої заборонене КК України діяння, виникає кримінально-правовий конфлікт. Саме *подія цього кримінально-правового конфлікту* і є предметом розгляду під час здійснення досудового розслідування.

Щоб встановити наявність злочину, органам досудового розслідування необхідно встановити факт події, щодо якої виник кримінально-правовий

конфлікт. Адже усвідомлення потерпілим наявності стосовно нього протиправних дій (у зв'язку з чим він подає заяву) може бути і помилковим. Підставою для початку досудового розслідування, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України є «встановлення *обставин, що можуть* свідчити про вчинення кримінального правопорушення». Враховуючи таке формулювання підстави початку досудового розслідування, не можна з упевненістю говорити про достовірну наявність події, яка спричинила кримінально-правовий конфлікт. Це означає, що кримінальне судочинство (отримання, реєстрація та розгляд інформації, початок досудового розслідування) може розпочатися і у випадку відсутності події злочину (наприклад, достовірно не встановлено, потерпілий отримав тілесні ушкодження від падіння, чи його навмисно штовхнула інша особа, внаслідок чого він отримав тілесні ушкодження), так і складу злочину (наприклад, не встановлено особу, яка вчинила злочин, тобто не відомо чи є вона суб'єктом злочину). Таким чином, встановлення наявності діяння певної особи, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, і є подією для кримінального судочинства (тобто наявність дії чи бездіяльності особи). Якщо ж кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок помилкового припущення про таке діяння, таку ситуацію можна розглядати як відсутність події кримінального правопорушення.

Враховуючи викладене, **подією для кримінального судочинства** як предмета його діяльності слід вважати встановлену наявність діяння особи, припущення про суспільну небезпечність якого було причиною виникнення кримінально-правового конфлікту.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що підстава закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування «встановлена відсутність події кримінального правопорушення» означає, що кримінальне судочинство розпочалося не внаслідок діяння особи, яке попередньо, на початку досудового розслідування, кваліфікувалося як злочинне (тобто кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок помилкового припущення про наявність діяння).

Підстава закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України повинна застосовуватися у таких конкретних випадках:

- а) якщо встановлено, що не було самого факту (події), для розслідування якого розпочато провадження;
- б) якщо встановлено, що сама подія мала місце, але вона не може бути визнана злочином, оскільки вона не є результатом діяння людини;
- в) коли встановлено, що подія мала місце, але не є злочином, бо є результатом дій самого потерпілого.

1.2. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення»

Підстави, передбачені п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, доповнюють одна одну. Коли у ході слідства буде встановлене діяння, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, закрити кримінальне провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України буде неможливо. Якщо діяння особи встановлено то кримінальне провадження у подальшому може бути закрите за підставою, передбаченою у п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме: «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення».

Поняття «кримінальне правопорушення» містить у собі два види діянь: «кримінальний проступок» і «злочин». Враховуючи те, що законодавчо визначено лише «злочин», застосування п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України буде розглядатися з урахуванням поняття останнього.

Поняття «злочин» тлумачиться як суспільно небезпечна *дія*, що чинить зло людям; злочинство, злодіяння, або неприпустимий ганебний вчинок. Чинним КК України регламентовано, що злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне *діяння (дія або бездіяльність)*, вчинене суб'єктом злочину.

Поняття злочину містить вказівку на такі обов'язкові ознаки злочину: 1) злочином є лише діяння (дія або бездіяльність); 2) це діяння має бути вчиненим суб'єктом злочину; 3) діяння має бути винним; 4) вказане діяння має бути суспільно небезпечним; 5) відповідне діяння повинно бути передбачене чинним КК України як кримінально каране. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність злочину. Слід звернути увагу на те, що КК України не надає визначення поняття «склад злочину», у зв'язку з чим в юридичній літературі надаються пропозиції щодо усунення цього недоліку шляхом законодавчого визначення поняття «склад злочину». Поняття «склад злочину» досить повно розроблено у науці. Як відомо, склад злочину означає наявність у суспільно небезпечному діянні особи сукупності чотирьох елементів складу злочину: 1) об'єкта, 2) об'єктивної сторони, 3) суб'єкта, 4) суб'єктивної сторони. У разі встановлення відсутності хоча б одного із зазначених елементів, діяння не може вважатися злочинним.

Підставу закриття кримінального провадження, передбачену п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України умовно можна назвати «універсальною підставою», оскільки керуючись нею кримінальне провадження закривається як за чітко передбачених у КК України умов, так і у разі встановлення інших «життєвих випадків», які чітко не передбачаються в КК України.

Застосування зазначеної підстави закриття кримінального провадження можна поділити на декілька груп, залежно від того, за яких обставин встановлено відсутність складу злочину, а саме:

А) в діях особи встановлено обставини, що виключають злочинність діяння, або ж особа добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, а вчинене діяння не містить складу іншого злочину;

Б) вчинене особою діяння в силу малозначності не досягає того ступеня суспільної небезпеки, яка необхідна для визнання його злочинним;

В) у діянні відсутні ті чи інші елементи складу злочину (наприклад об'єкта чи об'єктивної сторони), що роблять його незлочинним;

Г) особа не має ознаки спеціального суб'єкта злочину.

Розглянемо зазначені обставини детальніше.

А) За підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається у випадку встановлення обставин, що виключають злочинність діяння. Зазначені обставини передбачені розділом VIII КК України. Будучи нормами матеріального права, вказані обставини не знайшли у КПК України окремої норми їх застосування². Враховуючи це, процесуальне застосування норм, передбачених розділом VIII КК України, відбувається шляхом закриття кримінального провадження у зв'язку із встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Варто зазначити, що за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження може бути закрито і у разі встановлення діяння, яке не містить у собі складу злочину, але це діяння не є суспільно корисним (наприклад, скоєно крадіжку, але сума викраденого є заниженою для притягнення особи до кримінальної відповідальності).

Особливістю обставин, що виключають злочинність діяння, є те, що суспільна користь зазначених діянь перевищує завдану ними шкоду. Ці діяння є суспільно схвальні, незважаючи навіть на те, що містять у собі ознаки злочину.

Варто зауважити, що закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК та обставин, передбачених розділом VIII КК України, означає встановлену (передбачену у КК України) суспільну користь таких дій. Так, відповідно до розділу VIII КК України, обставинами, які виключають злочинність діяння є:

1) *необхідна оборона*. Відповідно до ст. 36 КК України такою визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони;

2) *уявна оборона*. Передбачена ст. 37 КК України, відповідно до якої останньою визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа,

² Варто зазначити, що в КПК деяких держав, таких як Киргизька Республіка, Республіка Вірменія, існує окрема норма, яка визначає процесуальний порядок застосування обставин, що виключають злочинність діяння.

неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання;

3) *затримання особи, що вчинила злочин*. Відповідно до ст. 38 КК України, не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи;

4) *крайня необхідність*. Згідно зі ст. 39 КК України, не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності;

5) *фізичний або психічний примус*. Відповідно до ст. 40 КК України, не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками;

6) *виконання наказу або розпорядження*. У ст. 41 КК України визначено, що дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження;

7) *діяння, пов'язане з ризиком*. Згідно зі ст. 42 КК України, не є злочином діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. У ч. 2 цієї статті зазначено, що ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам;

8) *виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації*. У ст. 43 КК України визначено, що не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності. Варто зазначити, що відповідно до ч. 2 цієї статті, вказана вище особа підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

Таким чином, розділ VIII КК України передбачає вісім обставин, встановлення яких виключає злочинність діяння особи, а значить є підставою прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КК України. Застосування кожної із цих обставин має свої особливості, які суттєво впливають на законність прийняття зазначеного процесуального рішення. Якщо під час досудового розслідування не буде встановлено усіх обставин, якими злочинність діяння виключається, рішення про закриття кримінального провадження не може бути прийнято.

Застосування обставин, передбачених розділом VIII КК України, вважатиметься законним лише у тому випадку, коли будуть проведені усі можливі процесуальні дії, за яких буде достовірно перевірено відсутність умов, за яких обставини розділу VIII КК України не можуть бути застосовані. Зазначені умови передбачено статтями розділу VIII КК України, вони пов'язані із встановленням прямого або непрямого умислу щодо вчинення злочину. Кожна стаття розділу VIII КК України, поряд з обставиною, що виключає злочинність діяння, передбачає і умови, коли застосування певної обставини неможливе, а саме:

- відповідно до ч. 3 ст. 36 КК України, тягне кримінальну відповідальність перевищення меж необхідної оборони;

- згідно з ч. 3, ч. 4 ст. 37 КК України, кримінальна відповідальність не виключається у разі перевищення меж захисту при уявній обороні, або встановлення факту непрямої вини;

- перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, відповідно до ч. 2 ст. 38 КК України, тягне за собою кримінальну відповідальність;

- відповідно до ч. 2 ст. 39 КК України, перевищення меж крайньої необхідності тягне за собою кримінальну відповідальність;

- згідно з ч. 2 ст. 40 КК України окремо, відповідно до вимог ст. 39 КК України (перевищення меж крайньої необхідності), повинно вирішуватися питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка під час фізичного або психічного примусу зберігала можливість керувати своїми діями;

- виконання особою явно злочинного наказу або розпорядження, відповідно до ч. 4 ст. 41 КК України, тягне за собою кримінальну відповідальність;

- відповідно до ч. 3 ст. 42 КК України, особа підлягає кримінальній відповідальності у разі визнання ризику невиправданим;

- згідно з ч. 2 ст. 43 КК України особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного із спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому.

З викладеного можна зазначити, що обставини, що виключають злочинність діяння, це дії особи, які шляхом завдання шкоди, що зовні

розцінюється як злочин, відвертають більш небезпечні наслідки ніж ті, які були спричинені для цього. Умисел особи у таких випадках спрямований саме на суспільно корисні дії.

Суспільно корисними можна визнати і дії, до виконання яких особу на стадії незакінченого злочину спонукають заохочувальні норми КК України. Зокрема ч. 2 ст. 17 КК України визначає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. У разі встановлення зазначеної обставини кримінальне провадження повинно бути закрито за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Б) За п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається у тих випадках, коли кримінальне провадження було розпочато внаслідок діяння, яке є суспільно небезпечним, але внаслідок малозначності шкоди, яка ним була заподіяна, воно не є злочином.

До таких обставин закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України можна віднести такі:

- 1) малозначність діяння (частина друга статті 11 КК України);
- 2) готування до злочину невеликої тяжкості;
- 3) приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом (частина друга статті 396 КК України);
- 4) імунітет свідка (частина друга статті 385 КК України).

В усіх зазначених випадках присутнє діяння, яке може бути розцінено як суспільно небезпечне, але за певних умов, які передбачені КК України, це діяння не є злочином, хоч формально і підпадає під ознаки певного злочину.

Розглянемо їх детальніше.

Малозначність діяння. Як відомо, у ст. 11 КК України визначено, що злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. У цій же статті визначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Закриття кримінального провадження за умови малозначності діяння можливе за таких обставин:

- наявними фактичними даними встановлено діяння особи, яке формально містить ознаки злочину (тобто формально у діянні присутні усі елементи злочину), але саме по собі діяння не викликало будь-якого суспільного резонансу і є настільки нікчемним, що не може бути визнаним як злочин;

- розслідуванням встановлені докази, за яких можна стверджувати, що вчинене діяння не представляє собою суспільної небезпеки, тобто незважаючи на формально присутній у діянні склад злочину, воно не може бути у повній мірі бути визнано протиправним, а тому не може бути визнане злочином;

- встановлено докази якими підтверджено, що вчинене діяння не тільки об'єктивно не завдало шкоди, а й не могло заподіяти істотної шкоди, тобто суб'єктивно воно не було спрямовано на заподіяння істотної шкоди.

Отже, йдеться про розбіжність між законодавчою оцінкою суспільної небезпечності певного виду злочину і небезпечністю окремого виду діяння. Діяння, передбачене ч.2 ст.11 КК України, не становить суспільної небезпечності, яка є типовою, характерною для злочину, а тому таке діяння визнається малозначним: воно не заподіює шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам або заподіює їм незначну шкоду.

Варто звернути увагу і на те, що за малозначністю не може бути закрито кримінальне провадження у випадку, коли буде встановлено, що діяння, яке припускалося як злочинне, не містить у собі одного (або більше) елемента складу злочину (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони). Закриття кримінального провадження за малозначністю означає встановлення формальних ознак (формальної наявності усіх елементів складу злочину) суспільно небезпечного діяння.

Готування до злочину невеликої тяжкості. За п.2 ч.1 ст.284 КПК України кримінальне провадження закривається і у випадку готування до злочину невеликої тяжкості. У ст.14 КК України визначено, що готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Відповідно до ч.2 ст.14 КК України, готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Варто зазначити, що готування до злочинів середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину за наявності на те відповідних фактичних даних, можна визнати малозначним. Тобто діяння (а саме – готування до злочину середньої тяжкості або тяжкого злочину) містить формальні ознаки злочину, але через свою малозначність не становить суспільної небезпеки та не завдало і не могло задати шкоди будь-яким суспільним інтересам.

Приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом; імунітет свідка. За п.2 ч.1 ст.284 КПК України кримінальне провадження закривається і у випадку, коли буде встановлено факт приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами (коло яких визначається законом) особи, яка вчинила злочин, (частина друга статті 396 КК), а також у зв'язку з імунітетом свідка (частина друга статті 385 КК). Закриття кримінального провадження буде можливим, якщо буде встановлено, що зазначене діяння, яке визнається КК України як злочин, вчинене особою, яка законом не визнається суб'єктом такого злочину (близький родич, член сім'ї).

Таким чином, вище названі випадки закриття кримінального провадження, хоч і пов'язані із встановленням відсутності складу злочину у діях певної особи, однак вони не є суспільно схвальними діями.

У разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження за вищезазначених обставин, слідчий повинен посилатися на п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України та відповідну статтю КК України.

В) Як вже вище зазначалося, підставою для початку досудового розслідування є факт встановлення обґрунтованого припущення про вчинення злочину. Таке припущення не завжди підтверджується під час досудового розслідування, наслідком чого є прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України приймається і за інших обставин, які прямо не передбачено у КК України. Таке процесуальне рішення приймається у разі невстановлення у діянні усієї сукупності елементів складу злочину (навіть одного елемента), припущення про існування якого було підставою початку досудового розслідування.

Закриття кримінального провадження у зазначеному випадку є, так би мовити, «класичним» або «чисто процесуальним» варіантом застосування п. 2 ч. 1 ст. 284 КК України. Для прийняття такого рішення під час досудового розслідування необхідно встановити таке:

- наявність діяння, вчиненого певною особою;
- наявність доказів, за яких можна достовірно встановити факт відсутності у діянні певного елемента (декількох елементів) складу злочину, тобто об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони.

Г) У нормах КК України передбачено суспільно небезпечні діяння, які вважаються злочинними лише тоді, коли вони вчинені особою, яка має ознаки спеціального суб'єкта. Враховуючи це, вчинення передбачених у певній статті КК України дій у деяких випадках не є достатнім для притягнення особи до кримінальної відповідальності. За вчинення деяких злочинів, наприклад таких, що передбачені у ч. 1 ст. 134, ч. 1 ст. 137, ст. ст. 138, 139 КК України, особу можна притягти до кримінальної відповідальності лише у тому випадку, коли вона відповідає (або не відповідає) певним якостям.

Наприклад, до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 134 КК України можна притягти лише ту особу, яка не має спеціальної медичної освіти. Враховуючи це, кримінальне провадження, розпочате за вказаною статтею, повинно бути закрито за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо буде достовірно встановлено, що аборт проведено особою, яка має для цього спеціальну медичну освіту, тобто буде встановлено відсутність спеціального суб'єкта цього злочину.

Заслуговує на увагу і прийняття рішення про закриття кримінального провадження у випадку, коли **суспільно небезпечне діяння вчинено неповнолітнім**.

Відповідно до ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким виповнилося 16 років, а за вчинення злочинів, вказаних у ч. 2 ст. 22 КК України – особи, яким виповнилося 14 років. Враховуючи такі вимоги, склад злочину буде відсутній у діянні, яке вчинено особою у віці 13 років (буде відсутній суб'єкт злочину). Незважаючи на це, кримінальне

провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України може бути закрито лише у випадку, коли суспільно небезпечне діяння вчинено неповнолітнім, який не досяг 11-річного віку. Якщо ж неповнолітньому виповнилося 11 років, але він не досяг віку кримінальної відповідальності за вчинене ним суспільно небезпечне діяння, кримінальне провадження закінчується складанням клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, яке направляється до суду.

Подібне процесуальне рішення застосовується до осіб, які під час досудового розслідування будуть визнані неосудними. У зазначеному випадку до осіб судом застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Підсумовуючи викладене слід зазначити таке:

1) закрити кримінальне провадження на стадії досудового розслідування за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, можна лише тоді, коли достовірно встановлене діяння людини, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт;

2) відсутність складу злочину означає відсутність як мінімум одного із названих елементів складу злочину: а) об'єкта; б) об'єктивної сторони; в) суб'єктивної сторони; г) суб'єкта;

3) за процесуальним порядком підстави п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України закривається кримінальне провадження у разі встановлення обставин, які виключають злочинність діяння, що передбачені КК України, а саме:

- за умов, передбачених у главі VIII КК України «Обставини, що виключають злочинність діяння»;

- у разі встановлення обставин, передбачених у ч. 2 ст. 17 КК України, у разі добровільної відмови особи від доведення злочину до кінця;

- встановлення факту готування до злочину невеликої тяжкості (відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України);

- у зв'язку з малозначністю діяння (частина друга статті 11 КК);

- за умов, передбачених в частині другій статті 396 КК України;

- за умов, передбачених частиною другою статті 385 КК України.

1.3. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою»

Кримінальна відповідальність може наступити лише за те суспільно небезпечне діяння, яке в Особливій частині КК України передбачене як злочин. Сутність злочину визначається порушенням існуючих соціальних цінностей, посяганням на пануючі соціальні відносини, на права та охоронювані інтереси фізичних та юридичних осіб. Інтереси і потреби суспільства перебувають у постійному розвитку, а тому вони можуть змінюватися на певному етапі суспільного прогресу, і залежно від цього змінюється оцінка кримінальної активності людини. Внаслідок цього криміналізація діянь постійно змінюється, одні дії визнаються злочинними, інші – незлочинними. У разі визнання діяння незлочинним відбувається його декриміналізація, тобто юридична перекваліфікація частини кримінально караних діянь і переведення їх до розряду адміністративних, дисциплінарних чи інших правопорушень, або взагалі до правомірних діянь.

Виключення з норм КК України суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами, можливе лише шляхом прийняття Верховною Радою України відповідного закону, який набрав законної сили. Якщо такий закон вступить у законну силу під час здійснення розслідування злочину, який цим законом декриміналізується, кримінальне провадження закривається за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою».

Розглядувана підстава закриття кримінального провадження застосовується лише у випадку, коли закон, що декриміналізує злочин, вступив у законну силу саме у той час, коли здійснювалося досудове розслідування такого злочину. Чинний КПК України був доповнений зазначеною підставою для врегулювання однакового розуміння та застосування закону, яким декриміналізується злочин, по якому триває кримінальне судочинство. Коли розглядувана підстава закриття кримінального провадження не була передбачена у КПК України, у практичній діяльності існували випадки різного розуміння та застосування декриміналізації. Наприклад, відомі випадки застосування декриміналізації шляхом звільнення особи від кримінальної відповідальності за зміною обстановки, що, звичайно, є неправильним процесуальним рішенням.

Варто зазначити, що підстава закриття кримінального провадження, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, не повинна застосовуватися у випадку, коли кримінальне провадження розпочалося вже після того, коли закон, що декриміналізував діяння, вступив у законну силу. У такому випадку

кримінальне провадження повинно бути закрите³ за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Підстава закриття кримінального провадження, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зазначеному випадку *не може застосовуватися*.

Це пояснюється таким: для того щоб у кримінальному провадженні, що розпочате за фактом діяння, яке вже було декриміналізовано відповідним законом, прийняти рішення про його закриття за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, слідчому доведеться встановити докази, які вказують, що особа вчинила діяння, яке підпадає під ознаки раніше чітко визначеного, але на час початку досудового розслідування вже неіснуючого складу злочину⁴. Лише після встановлення таких фактичних даних (що в наведеному випадку є абсолютно непотрібним) слідчий зможе прийняти рішення про закриття кримінального провадження за підставою, передбаченою п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, що знову ж таки буде невірним рішенням..

У свою чергу, прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України вимагає від слідчого встановити відсутність у діянні складу злочину. Зазначена норма не вимагає від слідчого встановлювати чи визнавалося діяння, внаслідок якого розпочато розслідування, у минулому злочином. Для закриття кримінального провадження за вказаною підставою важливо лише достовірно встановити, що чинним КК України це діяння не визнається злочином.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що рішення про закриття кримінального провадження за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою», приймається у разі встановлення таких обставин:

1) на момент початку досудового розслідування діяння визнавалося КК України злочинним, встановлено докази вчинення особою такого діяння;

2) під час здійснення досудового розслідування набув чинності закон, який скасовує кримінальну відповідальність за вчинення саме того злочину, за фактом вчинення якого розпочалося досудове розслідування (тобто відбувається декриміналізація);

3) кримінальне провадження, що було розпочато внаслідок вчинення особою діяння, яке було декриміналізовано ще до моменту початку досудового розслідування, закривається за підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Варто зазначити і щодо класифікації цієї підстави. Враховуючи норми закону від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»

³ Якщо факт декриміналізації діяння, щодо якого надійшло повідомлення, буде достовірно встановлено на етапі початку досудового розслідування, досудове розслідування не повинно розпочинатися, оскільки декриміналізація діяння означає його суспільну безпеку, як й інших других дій, які не заборонені законом.

⁴ Це потрібно зробити, бо підстава закриття кримінального провадження сформульована так: «набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою».

можливо говорити про те що зазначена підстава не є реабілітаційною, оскільки не передбачена зазначеним законом. А тому приймаючи рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен про не чітко зазначити у постанові.

Втім теоретично її можна розглядати як реабілітаційну підставу, оскільки у постанові про закриття кримінального провадження слідчий констатує факт відсутності суспільної небезпеки у діянні яке було вчинено.

1.4. Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (загальний абзац 11 ст. 284 КПК України) «існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності»⁵

Підстава закриття кримінального провадження передбачена п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України застосовується з урахуванням такого поняття як преюдиціальність, тобто можливості покладення раніш прийнятого процесуального рішення в основу іншого процесуального рішення.

Преюдиціальність (від лат. Praejudicium – наперед вирішене) у процесуальному праві – обов’язковість для всіх судів, що розглядають справу, приймати без перевірки і доказів факти, раніше встановлені судовим рішенням або вироком, що вступили в законну силу.

Звичайно підстава про яку йде мова не приймається на основі судових рішень⁶. Розглядувана підстава у КПК України сформульована наступним чином: кримінальне провадження може бути закритим у випадку, якщо «існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності».

Відразу ж зазначимо, що раніше нами зазначалося, що за п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий Національної поліції України не вправі приймати рішення про закриття кримінального провадження.

Саме наявність преюдиціальних фактів є підставою для закриття кримінального провадження у випадках, передбачених п.п. 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК України. Зазначені підстави вказують на необхідність додержання преюдиціальності рішень про закриття кримінального провадження за вказаними підставами, що прийняті слідчим або прокурором. Слід зазначити, що вказані підстави при їх застосуванні не спираються на норми КК, тому що є чисто процесуальними.

У разі встановлення в ході досудового розслідування, що за розслідуваним фактом раніше прийнято рішення, яке має преюдиціальну силу (закриття кримінального провадження слідчим або прокурором за п.п. 1, 2, 4), яке не скасоване у встановленому законом порядку, кримінальне провадження закривається на підставі такого рішення. У такому разі кримінально-правовий конфлікт у кримінальному провадженні

⁵ У цьому підрозділі буде йти мова про п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України який у ст. 284 КПК України знаходиться в загальному одинадцятому абзаці.

⁶ Закриття кримінальних проваджень на основі прийнятих раніше судових рішень передбачено п. ч. 1 ст. 284 КПК України. За вказаною підставою провадження вправі закрити лише прокурор.

вирішується посилаючись на раніше прийняте рішення (преюдиціальне рішення).

Рішення, які несуть у собі преюдиціальну силу, можуть мати різні наслідки прийняття остаточних рішень (закриття кримінальних проваджень за реабілітаційними та нереабілітаційними підставами). Слідчий вправі закрити кримінальне провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України лише за тими преюдиціальними рішеннями де особі не повідомлялося про підозру. Встановивши що за фактом, який розслідується раніше було прийнято рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен вивчити постанову про закриття кримінального провадження за цим фактом, отримати інформацію з ЄРДР про наслідки розслідування попереднього кримінального провадження. В ході такої перевірки слідчий повинен чітко встановити чи було повідомлено особу про підозру у попередньому провадженні. Лише переконавшись у тому, що у попередньому кримінальному провадженні особа не повідомлялася про підозру, він може покласти постанову про закриття попереднього кримінального провадження в основу постанови про закриття чинного кримінального провадження.

Але перед прийняттям рішення про закриття кримінального провадження, слідчий зобов'язаний провести процесуальні дії, якими він чітко встановить, що розслідуване ним кримінальне провадження стосується того самого діяння, по якому вже прийнято рішення про закриття кримінального провадження. Для цього слідчому необхідно встановити подію діяння (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння чи події що відбулася); наслідки такої події (вид і розмір шкоди, що можливо була завдана).

За результатами процесуальних дій у слідчого повинно бути сформоване переконання про те що розслідуваний ним факт є тим самим фактом по якому було прийнято рішення про закриття кримінального провадження.

Варто зазначити, що юридичні наслідки преюдиціальних рішень не повинні впливати на класифікацію підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК на реабілітаційну чи нереабілітаційну. Наслідки (реабілітаційні або нереабілітаційні), які тягне за собою раніше прийняте (преюдиціальне) кримінально-процесуальне рішення, стосуються лише цього рішення. А тому в разі закриття кримінального провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК не слід його класифікувати за попередньо прийнятим (преюдиціальним) рішенням, тому що правовий наслідок стосується лише раніше прийнятого (преюдиціального) рішення.

Обов'язковою складовою розглядуваної підстави закриття кримінального провадження є наявність нескасованої постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, але тільки виключно на підставі пунктів 1, 2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК щодо того самого діяння, а також дотримання вимог підслідності. Для правильного застосування зазначеної підстави необхідно

врахувати ознаки, які вказують що закриття кримінальної справи є кримінально-процесуальним рішенням. Такими ознаками є те що таке рішення: 1) знаходить вираз лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання, які виникли у справі і зумовлюються встановленими фактичними даними справи і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального судочинства. 5) є преюдиціальним кримінально-процесуальним рішенням.

Закрити кримінальне провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий вправі лише у разі дотримання вимог щодо підслідності. Відповідно до ст. 216 КПК України, слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Таким чином, закрити кримінальне провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий Національної поліції вправі лише ті провадження, що є йому підслідними згідно усіх видів підслідності, а саме 1) *предметної або родової підслідності з урахуванням кваліфікації діяння за відповідною статтею КК України*; 2) *територіальної підслідності, тобто з урахуванням місця вчинення діяння, яке розслідується*; 3) *персональної або спеціальної підслідності тобто з урахуванням суб'єкта кримінального правопорушення, а вірніше його посадового положення*. Наприклад досудове розслідування кримінальних правопорушень, щодо судді, працівника правоохоронного органу, здійснюється слідчими органів державного бюро розслідувань (ч. 4 ст. 216 КПК України).

1.5.Умови застосування підстави закриття кримінального провадження, передбаченої абз.12 ч. 1 ст. 284 КПК України «слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. запроваджено нову підставу закриття кримінального провадження, яка передбачена в абзаці 2 ч. 1 ст. 284 КПК України (13 загальний абзац ст. 284 КПК України). Зазначена підстава викладена у такій редакції: «слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру».

Варто звернути увагу, що ключовим моментом застосування цієї підстави, є саме сплив строку досудового розслідування, що передбачений у ст. 219 КПК України. В свою чергу, необхідно згадати, що КПК України надає чітке визначення поняттю процесуального строку. Стаття 113 КПК України передбачає, що процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти дії. У ч. 2 ст. 113 КПК України зазначено, що будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України.

Також, має сенс з'ясувати момент початку та закінчення строку досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 219 КПК України, строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня:

- 1) звернення до суду з обвинувальним актом;
- 2) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 3) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 4) ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 абз. 2 ст. 219 КПК України строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить:

1) шість місяців - у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;

2) дванадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Отже, на підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що законодавець надає чіткі строки та умови для прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження.

Втім у ст. 294 КПК України передбачена можливість неодноразового продовження строку досудового розслідування слідчим суддею. За клопотанням прокурора або слідчого погодженого з прокурором, досудове розслідування може бути продовжено на строк встановлений у п.п. 1-3 ч. 2 ст. 219 КПК України в разі якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, зазначений в абз. 2 ч. 1 ст. 219 КПК України.

Таким чином строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях де особі не повідомлено про підозру може неодноразово продовжений на такі строки:

1) до двох місяців у розслідуванні кримінального проступку;

2) до шести місяців у розслідуванні злочину невеликої або середньої тяжкості;

3) до дванадцяти місяців у розслідуванні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Слід зазначити, що розглядувана підстава закриття кримінального провадження є процесуальною. У нормах КК України не передбачено відмови притягати особу до кримінальної відповідальності лише за тим фактом, що правоохоронні органи не встановили особу, яка вчинила злочин. З урахуванням цього рішення про закриття кримінального провадження за абз. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України може бути (і повинно) скасоване у разі встановлення доказів що вказують на причетність до вчинення розслідуваного злочину певної особи.⁷

Також варто пам'ятати про існування строків давності, що передбачені ст. 49 КК України. У ній визначені строки за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Звичайно ж слідчий Національної поліції не компетентний звільняти особу від кримінальної відповідальності, але він повинен враховувати строки, які передбачені зазначеною статтею.

У згаданій статті зазначається, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

⁷ У КПК України 1960 року досудове розслідування за таких обставин зупинялось, що на нашу думку було правильним процесуальним рішенням за вказаною ситуацією.

- 2) три роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;
- 3) п'ять років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

У ч. 5 ст. 49 КК України говориться про відсутності поняття давності щодо деяких злочинів. Так, давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 КК України.

Питання для самоконтролю

1. За яких підстав слідчий Національної поліції вправі закрити кримінальне провадження? Чому?
2. Які підстави закриття кримінального провадження є реабілітаційними? Чому?
3. За яких умов повинна бути застосована підстава закриття кримінального провадження передбачена п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України?
4. Які умови застосування підстави закриття кримінального провадження передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України?
5. Які особливості застосування підстави закриття кримінального провадження передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України?
6. За яких умов повинна бути застосована підстава закриття кримінального провадження передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України?
7. Які умови застосування підстави закриття кримінального провадження передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України?
8. За яких умов повинна бути застосована підстава закриття кримінального провадження передбачена абз. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України?

2. Процесуальний порядок прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути прийнято лише після проведення повного, всебічного та неупередженого досудового розслідування, в ході якого будуть встановлені обставини, якими обумовлено прийняття цього процесуального рішення.

Процесуальне рішення про закриття кримінального провадження повинно відповідати вимогам законності. Одним із критеріїв законності є обґрунтована доведеність наявності обставин та умов щодо конкретної підстави закриття кримінального провадження. Доказаність цих обставин означає встановлення слідчим відповідного обсягу фактичних даних у межах, що обумовлені достовірним рівнем знань, за яких можна прийняти вказане процесуальне рішення.

Таким чином, рішення про закриття кримінального провадження складається із сукупності певних обставин, що складають собою підставу закриття кримінального провадження, а також належного ступеню їх дослідження та обґрунтованим доведенням доказами встановленими законним шляхом.

Доказування підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування здійснюється шляхом встановлення фактів, які у своїй сукупності надають можливість слідчому встановити всі обставини, за яких може бути прийнято це процесуальне рішення. Доказування підстав закриття кримінального провадження це не лише діяльність по збиранню доказів. На досудовому розслідуванні така діяльність здійснюється шляхом вивчення та перевірки слідчим уже здобутих доказів, їх аналізу та висновків, на основі яких отримуються знання про інші фактичні дані.

Законність прийняття рішення про закриття кримінального провадження означає не лише його точну відповідність нормам закону, якими воно врегульовано, але також і точну відповідність нормам закону діяльності слідчого, яка здійснювалася задовго до прийняття цього процесуального рішення. Для дотримання вимог законності та обґрунтованості рішення про закриття кримінального провадження варто дотримуватися зазначених вимог.

2.1. Істинність висновку про закриття кримінального провадження – це його відповідність фактам, що мали місце у дійсності

Досудове розслідування – це пізнавальна діяльність слідчого, яка направлена на дослідження злочинного діяння, що відбувалося у минулому. Виконуючи це завдання, слідчий за допомогою передбачених у КПК України процесуальних засобів збирає докази, на основі яких приймає процесуальні рішення, у тому числі і про закриття кримінального провадження.

Для прийняття рішення про закриття кримінального провадження слідчий повинен виконати усі необхідні процесуальні дії, щоб встановити обставини,

що підлягають доказуванню, передбачені ст. 91 КПК України. Втім, у ході розслідування слідчий за допомогою процесуальних засобів може встановити фактичні дані, якими підтверджуватиметься факт відсутності обставин, що підлягають доказуванню. Таким чином, у ході досудового розслідування можуть бути встановлені фактичні дані, якими:

- підтверджено факт неможливості виконання вимог п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме встановлення події кримінального правопорушення (часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення). Отримання доказів, що вказують на відсутність події кримінального правопорушення, ще не є підставою для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Застосування останньої можливе лише після *доказаності* факту відсутності події кримінального правопорушення. Така вимога випливає з формулювання п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, де вказано, що норма застосовується тоді, коли **«встановлена відсутність події...»**. Тобто для закриття кримінального провадження за вказаним пунктом необхідно доказати відсутність події злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Таким чином, слідчому під час розслідування необхідно встановити сукупність доказів якими (1) буде встановлено подію кримінального правопорушення або (2) буде встановлено відсутність події кримінального правопорушення. У першому випадку досудове розслідування продовжується і слідчий виконує процесуальні дії для встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню, а у другому – виконує процесуальні дії, що необхідні для прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження;

- підтверджено здійснення особою певного діяння та встановлено, що у ньому відсутні елементи (елемент) складу злочину. Наявність сукупності доказів, якими підтверджується вищезазначений факт, означає неможливість виконання вимог п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме: здійснити доказування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення. За вказаних обставин може бути прийнято рішення про закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, але для прийняття такого рішення слідчий зобов'язаний процесуальними засобами встановити відсутність у діянні особи складу злочину, що в подальшому унеможлиблює здійснювати доказування винуватості особи. Факт відсутності у діянні особи складу злочину повинен бути підтверджений сукупністю доказів, наявність яких відкидатиме можливість прийняття інших процесуальних рішень, окрім закриття кримінального провадження.

Рішення про закриття кримінального провадження може бути прийнято лише у разі, коли підстави закриття кримінального провадження будуть встановлені сукупністю доказів, які відповідатимуть вимогам належності, допустимості, достатності та достовірності. Сукупність доказів означає те, що

вони доповнюють або підтверджують одні й ті самі фактичні дані, на яких ґрунтується процесуальне рішення про закриття кримінального провадження. Якщо ж процесуальними діями здобуті фактичні дані, які різняться між собою чи протирічять одне одному, рішення про закриття кримінального провадження на основі таких доказів не може бути прийнято. В ході досудового розслідування повинні бути усунуті всі протиріччя та розбіжності, що містяться у доказах. Лише після цього вони можуть бути покладеними в основу певного процесуального рішення, яким може бути і закриття кримінального провадження.

Докази, які будуть покладені в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження, повинні відповідати вимогам належності, допустимості.

Належними доказами, якими встановлено підставу закриття кримінального провадження, відповідно до ст. 85 КПК України, є докази, які прямо чи непрямо *підтверджують відсутність обставин, що підлягають доказуванню* у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Рішення про закриття кримінального провадження може бути прийнято на основі допустимих доказів, якими, відповідно до ст. 86 КПК України, визнаються докази, що отримані у порядку, встановленому КПК України. Якщо ж доказ здобуто з порушенням норм КПК України та істотного порушення прав і свобод людини, його неможливо покласти в основу процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

2.2. Прийняття процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій, що пов'язані з прийняттям рішення про закриття кримінального провадження. Повідомлення про закриття кримінального провадження заінтересованих учасників кримінального судочинства.

Одним із підсумкових рішень за результатами досудового розслідування є рішення про закриття кримінального провадження. Перед прийняттям такого рішення, слідчий, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України, повинен повідомити потерпілого про закінчення досудового розслідування. Повідомлення про прийняття зазначеного рішення здійснюється відповідно до ст. 111 КПК України, за аналогією дотримуючись строку, що передбачений ч. 8 ст. 135 КПК України. Окрім того, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 5 КПК України потерпілий вправі знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження.

Отримати інформацію про закінчення досудового розслідування, а значить і про закриття кримінального провадження, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 60 КПК України має право і заявник.

Вирішення питання про подальше перебування речей, що були тимчасово вилучені, або на які було накладено арешт (речових доказів).

У ході досудового розслідування можуть бути застосовані заходи забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП), в ході яких вилучається майно або арештовується майно.

Враховуючи це, слідчий у резолютивній частині постанови про закриття кримінального провадження повинен зазначити рішення щодо подальшої долі речей і документів які були тимчасово вилучені, або на які було накладено арешт. (якщо на них не було накладено арешту відповідною ухвалою слідчого судді).

Слідчий вправі закрити кримінальне провадження лише у разі, якщо у ньому жодній особі не було повідомлено про підозру. З огляду на це слід звернути увагу, що у такому кримінальному провадженні можуть бути застосовані такі ЗЗКП:

- 1) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 2) арешт майна.

У разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження слідчому необхідно вирішити питання про подальшу долю речей і документів стосовно яких застосовані зазначені ЗЗКП.

Дії слідчого, коли у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю, здійснювалося вилучення речі чи документу під час тимчасового доступу до речей і документів. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється за ухвалою слідчого судді відповідно до норм глави 15 КПК України. Застосування цього ЗЗКП передбачає можливість вилучення речей або документів у разі, якщо відомості, які містяться у них, можна використати як докази. Вилучення речей та документів, відповідно до зазначеного ЗЗКП, є тимчасовим, оскільки, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді не може перевищувати одного місяця. Таким чином, у разі встановлення підстав, за яких слідчий має право прийняти рішення про закриття кримінального провадження, він зобов'язаний вирішити питання про подальшу долю речей і документів, які були тимчасово вилучені. Якщо у зазначених речей і документів є володілець, вони повертаються йому. Рішення про повернення речей і документів слідчий приймає одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження. Про це рішення слідчий зазначає у резолютивній частині постанови про закриття кримінального провадження. Також слідчий зазначає місце та строки виконання рішення, а також особу, якій належить виконати постанову у цій частині (наприклад, у резолютивній частині зазначається посадова особа, яка відповідальна за збереження речових доказів, на яку покладено обов'язок видати речі, які зберігаються у спеціально обладнаному приміщенні)⁸. Якщо ж це документ,

⁸ Зберігання речових доказів, а також майна, що було тимчасово вилучено, здійснюється відповідно до «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого

який знаходиться у матеріалах кримінального провадження, то слідчий у резолютивній частині постанови зазначає рішення про повернення цього документа. Зазначений пункт постанови слідчий виконує самостійно. У разі повернення речей чи документів особі (яка є їх володільцем), від останньої відбирається письмова розписка, у якій ця особа підтверджує факт отримання нею речей та документів.

Дії слідчого у разі, коли у кримінальному провадженні, що підлягає закриттю, було накладено арешт на майно⁹. Рішення про накладення арешту на майно приймається слідчим суддею шляхом винесення відповідної ухвали. У главі 17 КПК України не визначено строк дії ухвали слідчого судді про арешт майна, а тому рішення про арешт майна діятиме доти, доки його не буде скасовано у встановленому ст. 174 КПК України порядку. Враховуючи зазначені вимоги КПК України, у разі закриття кримінального провадження слідчий не має права самостійно вирішити питання про подальшу долю майна, на яке накладено арешт, але повинен прийняти рішення, які входять до його компетенції. У разі закриття кримінального провадження щодо майна, на яке накладено арешт, може бути прийнято **три рішення**:

- перше рішення. Відповідно до вимог ч. 9 ст. 100 та норм глави 17 КПК України, у разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження та встановлення факту необхідності зняття арешту майна, слідчий, після погодження з прокурором, звертається до слідчого судді з клопотанням про зняття арешту з майна. Зазначене клопотання повинно бути складено по аналогії клопотання про арешт майна, відповідно до ст. 171 КПК України. У клопотанні слідчого про зняття арешту з майна повинно бути зазначено:

- підстави, у зв'язку з якими потрібно зняти арешт з майна;
- перелік і види майна, що перебуває під арештом;
- документи, що підтверджують право власності на майно, на яке накладено арешт.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий обґрунтовує доводи клопотання;

- друге рішення. Незважаючи на те, що слідчим прийнято рішення про закриття кримінального провадження, майно, на яке було накладено арешт, і в подальшому буде знаходитися під арештом. Такий випадок може виникнути у разі, коли в ході досудового розслідування достовірно не встановлено кому саме належить заарештоване майно. Відповідно до ч. 12 ст. 100 КПК України, спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили. Якщо такий випадок існує, слідчий, закриваючи

майна під час кримінального провадження», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104.

⁹ Відповідно до ч. 2 ст. 170 КК України, арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. Нами буде розглянуто перший випадок, оскільки він не пов'язаний з повідомленням особі про підозру.

кримінальне провадження, зобов'язаний роз'яснити заінтересованим особам про їхнє право в порядку цивільного судочинства вирішити питання про належність майна, на яке накладено арешт.

Варто зазначити, що у разі закриття кримінального провадження прокурором, останній у постанові про закриття кримінального провадження може скасувати арешт майна, згідно з ч. 3 ст. 174 КПК України. У разі встановлення підстав скасування арешту на майно, прокурор приймає відповідне рішення у постанові про закриття кримінального провадження, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації.

2.3. Складення слідчим постанови про закриття кримінального провадження

Закриття кримінального провадження є процесуальним рішенням, а тому, відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України, повинно прийматися шляхом складення постанови.

Постанова слідчого про закриття кримінального провадження складається з трьох частин: 1) вступної, 2) мотивувальної, 3) резолютивної. Відповідно до ст. 110 КПК України, **вступна частина** повинна містити у собі наступні відомості:

- місце і час прийняття постанови;
- прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову.

Окрім зазначених відомостей, у вступній частині постанови про закриття кримінального провадження також доречно вказати:

- номер кримінального провадження;
- дату, коли було розпочате досудове розслідування;
- за яким фактом розпочато кримінальне провадження;
- статтю та частину КК України за якої розпочато досудове розслідування.

У ст. 110 КПК України передбачено, що **мотивувальна частина** постанови повинна містити у собі відомості про таке:

- *зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови.* Прийняття слідчим процесуального рішення про закриття кримінального провадження є можливим лише після встановлення для цього підстав (п. 1, п. 2, п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України). Зазначені підстави чітко визначені у законі, але незважаючи на це вони можуть бути застосованими за різних обставин життєвих ситуацій, що будуть встановлені під час досудового розслідування. Термін «обставина» виражає якісно-означальну характеристику дії чи позначає, за яких обставин відбувається дія, вказує на спосіб, міру або ступінь вияву дії або ознаки.

Таким чином, «обставини, які є підставою закриття кримінального провадження» – це конкретний життєвий випадок, який розслідується у кримінальному провадженні. Слідчий за допомогою процесуальних дій встановлює особливості діяння певної особи (або встановлює відсутність такого діяння), здійснює його юридичний аналіз, на підставі якого визначає

наявність чи відсутність передбачених у КПК України підстав, за наявності яких може бути прийнято процесуальне рішення.

Складаючи постанову про закриття кримінального провадження, слідчий повинен вказати обставини дій певної особи¹⁰, наявність яких є підставою закриття кримінального провадження. Викладення у постанові таких обставин повинно здійснюватися з посиланням на певні докази, з яких ці обставини встановлені. Також у постанові необхідно вказати про перевірку достовірності обставин якими обумовлено прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Така перевірка здійснюється передбаченими у КПК України процесуальними засобами, і лише після неї обставини певної підстави закриття кримінального провадження можуть бути покладені в основу процесуального рішення;

- *мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України.* Мотивування рішення означає роз'яснення слідчим у постанові причин прийняття постанови про закриття кримінального провадження. Слідчий повинен вказати як саме кожна із встановлених обставин висвітлює наявність тієї чи іншої умови застосування підстави для закриття кримінального провадження. Навівши перелік обставин¹¹, за наявності яких може бути застосована підстава закриття кримінального провадження, слідчий узагальнює їх, аналізує та робить висновок про встановлення конкретної підстави для закриття кримінального провадження.

Мотивування свого рішення слідчий зобов'язаний обґрунтувати посилаючись на встановлені у ході досудового розслідування докази, якими виявлені обставини певної підстави закриття кримінального провадження. Зазначені обставини слідчий співставляє з вимогами норм закону, що передбачають прийняття рішення про закриття кримінального провадження, та вказує статті (частини, пункти) закону, де передбачені такі норми.

Варто звернути увагу і на те, що слідчий має право закрити кримінальне провадження лише за чітко визначеними підставами (п. 1, п. 2, п. 4, п. 10, абз. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України). Це як реабілітаційні підстави так і не реабілітаційні – не пов'язані з обвинувальною діяльністю. Це означає, що у постанові слідчий повинен вказати про те, що діяння, яке попередньо вважалося злочинним – не існує, або воно не є злочинним. У постанові зазначається, які саме обставини вказують на відсутність суспільної небезпеки у діях особи (або відсутність дії взагалі).

Таким чином, в мотивувальній частині постанови про закриття кримінального провадження повинні міститися такі відомості:

- *приводи та підстави, за яких було розпочато кримінальне провадження;*

¹⁰ Або інші обставини, які вказують на наявність підстав закриття кримінального провадження, наприклад встановлення факту малозначності крадіжки, або ж особливості суб'єкту, яким скоєно діяння (неповнолітня особа яка не досягла 11-річного віку).

¹¹ Як правило вказується сукупність обставин, що підтверджуються доказами отриманими під час проведення слідчих (розшукових) дій.

- яке саме діяння (або встановлення відсутності події) було вчинено (час, місце його скоєння, за яких обставин воно скоєно, чи завдано цим діянням шкоди будь-яким особам);

- перелік обставин, з яких можна встановити підставу для закриття кримінального провадження;

- перелік процесуальних джерел, з яких встановлені обставини для закриття кримінального провадження (перелік слідчих (розшукових) дій, якими встановлені докази, наявні у провадженні документи та інше);

- проведене слідчим узагальнення та аналіз встановлених під час досудового розслідування обставин, за яких можна застосувати ту чи іншу підставу закриття кримінального провадження;

- перелік статей закону, якими він керувався обґрунтовуючи рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ст. 110 КПК України, **резолютивна частина** постанови про закриття кримінального провадження повинна містити такі відомості:

- *зміст прийнятого процесуального рішення.* У резолютивній частині повинно бути вказано процесуальне рішення, яке було прийнято, тобто про закриття кримінального провадження. Зазначено номер кримінального провадження, що закривається, підстава його закриття та стаття КПК України (у окремих випадках і інших законів), якою ця підстава передбачена;

- *можливість та порядок оскарження постанови.* Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України, копія постанови про закриття кримінального провадження направляється: 1) заявнику; 2) потерпілому; 3) прокурору.

Факт направлення копії постанови зазначеним учасникам кримінального судочинства повинен бути належним чином зафіксований. Направлення (надання) копії постанови про закриття кримінального провадження здійснюється супровідними листами, що складається на ім'я заявника та потерпілого. У зазначених супровідних листах слідчий повинен зазначити, яке саме рішення було прийнято у кримінальному провадженні, на підставі якої норми КПК України, а також роз'яснити їх право оскаржити це рішення та порядок оскарження. Супровідний лист повинен бути зареєстрований в канцелярії підрозділу, де було прийнято таке рішення.

Бажано, щоб заявнику та потерпілому копія постанови вручалася слідчим особисто. У такому разі слідчий вручає їм копію постанови про закриття кримінального провадження та супровідний лист до неї. На копії супровідного листа заявник (потерпілий) письмово засвідчують факт отримання копії постанови та зазначають дату.

Якщо вручити копію постанови про закриття кримінального провадження особисто заявнику або потерпілому неможливо, зазначений супровідний лист з постановою направляється поштою.

Про прийняття рішення про закриття кримінального провадження повідомляється прокурор шляхом направлення йому копії постанови про закриття кримінального провадження. Копія постанови про закриття кримінального провадження до прокурора направляється супровідним листом,

який підписується керівником органу досудового розслідування. Перед відправленням супровідний лист реєструється в канцелярії органу досудового розслідування.

У ст. 290 КПК України не передбачено обов'язку слідчого, прокурора ознайомлювати з матеріалами кримінального провадження, що підлягає закриттю, таких учасників кримінального судочинства, як заявник, потерпілий. Втім, ст. 221 КПК України передбачає право потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. А тому у разі надходження від потерпілого клопотання про надання йому можливості ознайомитися з матеріалами кримінального провадження що підлягає закриттю, воно повинно бути задоволеним. Окрім цього, у п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України передбачено право потерпілого знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження. Враховуючи вимоги вказаної норми, слідчий зобов'язаний надати можливість потерпілому ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Відповідно до ч. 3 ст. 61 КПК України, правами потерпілого наділяється цивільний позивач, але лише в частині, що стосуються цивільного позову. Враховуючи зазначене, із матеріалами закритого кримінального провадження має право ознайомитися і цивільний позивач, але лише у частині, що стосується цивільного позову (якщо він був заявлений).

Що стосується цивільного позивача, варто зазначити, що нормами інституту закриття кримінального провадження не передбачається повідомлення останнього про закриття кримінального провадження. Втім враховуючи завдання кримінального провадження викладені у ст. 2 КПК України, а саме «щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура», варто зазначити, що навіть після закриття кримінального провадження цивільний позивач вправі вимагати відшкодування завданої йому шкоди в порядку цивільного законодавства. Неповідомлення цивільного позивача про закриття кримінального провадження позбавить останнього своєчасно звернутися до суду з цивільним позовом.

Враховуючи зазначене вважаємо за доречне повідомляти про закриття кримінального провадження також і цивільного позивача, оскільки таке повідомлення відповідатиме вимогам ст. 2 КПК України.

У резолютивній частині постанови слідчий зазначає рішення щодо долі речей та документів, які були вилучені під час досудового розслідування. Про це більш детально нами розглядалося вище.

Підсумовуючи вищезазначене, слід звернути увагу на те, що прийняття рішення про закриття кримінального провадження зобов'язує слідчого до здійснення дій по забезпеченню прав і інтересів учасників кримінального судочинства, а саме:

- надання можливості потерпілому та цивільному позивачеві (в частині, що стосуються цивільного позову) ознайомитися з матеріалами кримінального судочинства у разі подання ним відповідного клопотання;

- повідомлення заявника, потерпілого про прийняття рішення про закриття кримінального провадження та направлення їм копій постанови;
- виконання дій по забезпеченню права на оскарження цього рішення;
- прийняття рішення щодо речей і документів, які були вилучені під час досудового розслідування.

Питання для самоконтролю

1. Який процесуальний порядок закриття кримінального провадження?
2. Який процесуальний документ складається у разі закриття кримінального провадження? Яка його структура?
3. Вимоги законності, мотивованості, обґрунтованості. Яким чином вони повинні проявлятися у рішенні про закриття кримінального провадження?
4. Які питання слідчий повинен вирішити перед прийняттям рішення про закриття кримінального провадження?
5. Які процесуальні питання вирішуються слідчим у рішенні про закриття кримінального провадження?
6. Яким учасникам кримінального провадження слідчий зобов'язаний повідомити про закриття кримінального провадження?
7. Чи вправі учасники кримінального провадження ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження?

3. Відомчий контроль керівника органу досудового розслідування Національної поліції України щодо забезпечення законності та обґрунтованості рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Рішення про закриття кримінального провадження у випадках передбачених КПК України слідчий приймає самостійно, ґрунтуючи таке рішення на основі здобутих під час досудового розслідування доказів. Законність та обґрунтованість закриття кримінального провадження вимагає від слідчого виконання завдань кримінального судочинства щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, і в той же час щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

У передбачених законом випадках, рішення про закриття кримінального провадження слідчий приймає одноособово, тим самим вирішуючи питання, якими безпосередньо зачіпаються права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження. Така специфічність цього процесуального рішення обумовила передбачення у законі системи органів (посадових осіб), діяльність яких слугує забезпечити¹² прийняття слідчим законного та обґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження. До діяльності, що покликана забезпечити законність та обґрунтованість процесуального рішення слідчого про закриття кримінального провадження, належить і відомчий контроль керівника органу досудового розслідування.

Поняття здійснення відомчого контролю керівника органу досудового розслідування можна визначити здійснивши аналіз його прав та обов'язків, що передбачені в КПК України, а також у підзаконних нормативних актах.

Органи досудового розслідування Національної поліції України (далі - органи досудового розслідування) є структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліції, її територіальних органів - головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві, територіальних (відокремлених) підрозділів головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі - територіальні (відокремлені) підрозділи поліції), які згідно з кримінальним процесуальним законодавством забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції.

Відомчий контроль керівника органу досудового розслідування Національної поліції України (заступник Голови Національної поліції - начальник ГСУ; заступники начальників ГУНП - начальники слідчих управлінь; заступники начальників територіальних (відокремлених) підрозділів

¹² Рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути перевірено прокурором, або слідчим суддею у разі подання скарги заінтересованою особою – учасником кримінального провадження, з дотриманням вимог КПК України. Оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження буде розглянуто у четвертому розділі.

поліції - начальники слідчих відділів (відділень) полягає у здійсненні як процесуальних, так і не процесуальних (організаційних) дій по забезпеченню прийняття підлеглими йому слідчими законного та обґрунтованого рішення, у тому числі про закриття кримінального провадження.

Процесуальну діяльність щодо здійснення відомчого контролю начальника слідчого відділу за прийняттям слідчим рішення про закриття кримінального провадження, можливо умовно розділити на два види:

- 1) процесуальний;
- 2) не процесуальний (організаційний).

Процесуальний відомчий контроль полягає у здійсненні керівником органу досудового розслідування процесуальних дій, передбачених КПК України, з метою забезпечення прийняття слідчим законного та обґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження.

3.1. Для здійснення відомчого контролю за проведенням досудового розслідування керівник органу досудового розслідування наділений повноваженням ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування. Для перевірки обґрунтованості прийнятих слідчим рішень. Він, згідно п.п. 3, 4 ч. 2 ст. 39 КПК України має право ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора; вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим.

Зазначене, надає право керівнику органу досудового розслідування знайомитися з усіма фактичними даними кримінального провадження, у тому числі з'ясовувати і питання з дотримання слідчим правової процедури щодо прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

У випадку, коли начальник слідчого підрозділу під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що підлягає закриттю (рішення про закриття, ще не прийнято), встановить неповноту проведеного досудового розслідування, він, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 39 КПК України, має право надати слідчому письмові вказівки. Ці вказівки повинні містити інформацію щодо необхідності проведення певних процесуальних дій для встановлення обставин, які мають суттєве значення для прийняття законного та обґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження. Вказівки, надані начальником слідчого підрозділу не повинні суперечити рішенням та вказівкам прокурора (якщо такі надавалися).

Зазначена вище норма надає право керівнику слідчого підрозділу знайомитися також і з матеріалами кримінального провадження, у якому слідчим вже винесено постанову про закриття кримінального провадження. В ході такої перевірки керівник перевіряє законність та обґрунтованість вже прийнятого слідчим рішення про закриття кримінального провадження. У разі виявлення порушень норм КПК України, що допущені слідчим, керівник слідчого підрозділу зобов'язаний вжити заходів з усунення таких порушень.

У КПК України не передбачено право керівника слідчого підрозділу органу досудового розслідування скасовувати рішення слідчого про закриття

кримінального провадження. Враховуючи це, у разі встановлення незаконності чи необґрунтованості винесення постанови про закриття кримінального провадження, керівник повинен звернутися до прокурора з проханням скасувати постанову слідчого, відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України.

3.2. Здійснюючи відомчий контроль за прийняттям рішення про закриття кримінального провадження, керівник слідчого підрозділу має право прийняти рішення і про відсторонення слідчого від розслідування кримінального провадження, якщо будуть встановлені підстави, передбачені у п. 2 ч. 2 ст. 39 КПК України, а саме – якщо буде встановлено що слідчий: 1) є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; 2) брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач; 3) він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Окрім встановлення підстав для відводу слідчого, керівник слідчого підрозділу має право відсторонити слідчого від проведення досудового розслідування у разі здійснення ним неефективного досудового розслідування. Проведення неефективного досудового розслідування може мати місце у разі відсутності досвіду слідчого щодо розслідування окремої категорії кримінальних правопорушень (наприклад, економічних злочинів або злочинів що вчинені внаслідок дорожньо-транспортних пригод ін.). У зазначених випадках керівник слідчого підрозділу повинен доручити таке розслідування слідчому, який має відповідний досвід здійснення провадження щодо такої категорії правопорушень.

Рішення про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування керівником приймається відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 39 та ст. 110 КПК України, шляхом винесення відповідної постанови. У такій постанові в описово-мотивувальній частині, наряду з іншими фактами обов'язково повинні зазначатися і встановленні керівником обставини, за яких слідчого згідно вимог закону має бути відсторонено від проведення подальшого досудового розслідування. Про прийняте рішення керівник органу досудового розслідування зобов'язаний повідомити прокурора шляхом направлення йому копії постанови про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування.

3.3. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 39 КПК України, керівник органу досудового розслідування зобов'язаний вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим. Це правило стосується і кримінальних проваджень, що підлягають закриттю або вже закриті. У разі прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконати наступні дії:

- ознайомитися з постановою про закриття кримінального провадження та визначитися чи відповідає вона вимогам КПК України;
- надати оцінку доказам з яких встановлені обставини застосування підстави про закриття кримінального провадження;
- встановити, чи прийнято рішення щодо майна, яке було тимчасово вилучене або на яке було накладено арешт;
- перевірити, чи дотримано слідчим вимоги норм КПК України щодо своєчасного повідомлення заінтересованих осіб про закриття кримінального провадження;
- переконатися, що інформація про прийняте рішення про закриття кримінального провадження своєчасно внесена до ЄРДР.

Не процесуальний відомчий контроль полягає в організації та плануванні роботи слідчого, що забезпечить прийняття своєчасних та законних процесуальних рішень.

Не процесуальний відомчий контроль керівника слідчого підрозділу за дотриманням законності під час закриття кримінального провадження полягає у такому:

- заслуховування не лише слідчого, але й інших службових осіб, які відповідно до своїх повноважень також приймали участь у розслідуванні кримінального провадження, по якому слідчий прийняв рішення про його закриття;
- проведення аналізу достовірності та відповідності даних, що містяться у матеріалах кримінального провадження правовій кваліфікації кримінального правопорушення та підстав його закриття;
- забезпечення контролю за своєчасністю здачі до архіву підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень;
- проведення занять з особовим складом слідчого підрозділу, на яких вивчати підстави та процесуальний порядок прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Питання для самоконтролю

1. Хто уповноважений здійснювати відомчий контроль в органі досудового розслідування Національної поліції України?
2. У чому полягає відомчий контроль щодо прийняття рішення про закриття кримінального провадження?
3. Які повноваження для перевірки обґрунтованості прийнятих слідчим рішень має керівник органу досудового розслідування?
4. Які підстави визначені у КПК України дають право керівнику органу досудового розслідування під час здійснення відомчого контролю за прийняттям рішення про закриття кримінального провадження, прийняти рішення про відсторонення слідчого від розслідування кримінального провадження?

5. У чому полягає не процесуальний відомчий контроль керівника слідчого підрозділу за дотриманням законності під час закриття кримінального провадження слідчим?

4. Оскарження процесуального рішення слідчого про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування

Закриття кримінального провадження є кінцевим рішенням як для стадії досудового розслідування так і для всього кримінального судочинства. Однак законність прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження може бути перевірена шляхом його оскарження. Право на оскарження мають: заявник, потерпілий, його представник чи законний представник.

Рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржено:

- 1) прокурору;
- 2) слідчому судді.

Оскарження прокурору. Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України, заявник або потерпілий має право оскаржити рішення слідчого про закриття кримінального провадження до прокурора.

Скарга до прокурора заявником або потерпілим може бути подана протягом 10 днів з моменту отримання копії постанови слідчого про закриття кримінального провадження.

Розглядаючи скаргу заявника, потерпілого на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, прокурор повинен керуватися поняттям розумних строків. Це означає, що розгляд такої скарги повинен бути здійснений з урахуванням вимог ст. ст. 28, 113 КПК України, а саме у строки, що є об'єктивно необхідними для повного та об'єктивного розгляду скарги, без невиправданої затримки, а також з урахуванням граничних строків, межі яких не можуть перевищуватися.

Розгляд скарги прокурором передбачає виконання ним ряду дій, таких як витребування кримінального провадження з архіву, отримання пояснень слідчого та керівника органу досудового розслідування, вивчення матеріалів кримінального провадження, надання оцінки законності та обґрунтованості прийнятого рішення про закриття кримінального провадження. Прокурором можуть бути проведені й інші дії, для перевірки доводів наведених у скарзі. Враховуючи це, для проведення перевірки прокурору необхідно витратити певний час, а тому така перевірка може проводитися аж до граничного строку, передбаченого для цього КПК України.

Як уже було зазначено, строк подання скарги прокурору на рішення слідчого про закриття кримінального провадження не повинен перевищувати більше 10 днів з моменту отримання копії такої постанови.

Слід зазначити, що, відповідно до § 2 ч. 2 ст. 305 КПК України, прокурор може самостійно скасувати рішення слідчого про закриття кримінального провадження (у разі його оскарження слідчому судді відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК України), яке оскаржується в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 284 КПК України, що тягне за собою закриття провадження за скаргою до слідчого судді.

На сьогодні, законом не передбачено строк розгляду скарги прокурором на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, лише в Наказі Генерального прокурора №4гн від 19.12.2012 р. (зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26.07.2013 №4гн-1) у пункті **6.2. зазначено, що прокурор повинен невідкладно скасовувати** незаконні постанови про закриття кримінальних проваджень, а також відновлювати незаконно зупинені досудові розслідування.

Водночас, виходячи із засади розумності строку ст. 28 КПК, а також положень ч. 6 ст. 284 КПК України, за якою прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Можна дійти висновку, що з урахуванням зазначених положень, прокурор зобов'язаний не довше ніж у 10-денний строк з моменту надходження скарги на рішення слідчого про закриття кримінального провадження розглянути таку скаргу. За наслідками перевірки прокурор може прийняти рішення про скасування такої постанови, або відмовити у її задоволенні.

Оскарження слідчому судді. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржено до слідчого судді. Правом на оскарження такого рішення КПК України наділяє заявника, потерпілого, його представника чи законного представника.

Зазначена скарга повинна бути подана до суду не пізніше 10 днів з дня отримання зазначеними особами копії постанови про закриття кримінального провадження. Якщо вказаний строк було порушено, особа, яка звертається зі скаргою, також повинна надати ще й заяву, в якій порушує питання про поновлення цього строку. У вказаній заяві вказуються поважні причини несвоєчасної подачі скарги на постанову слідчого про закриття кримінального провадження. Заява про поновлення строків оскарження постанови слідчого про закриття кримінального провадження розглядається слідчим суддею. У разі, коли ним не буде встановлено підстав для поновлення цього строку, скарга повертається особі, яка її надіслала. Скарга не буде розглянута і тоді, коли вона направлена особою після закінчення 10-денного строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК України, а особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку. Окрім зазначеного випадку, скарга повертається особі, яка її надіслала, у таких випадках: 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу (згідно КПК України скаргу мають право подавати лише заявник, потерпілий, його представник чи законний представник); 2) скарга не підлягає розгляду у суді, до якого вона була направлена; 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Рішення про повернення скарги приймається слідчим суддею шляхом винесення відповідної ухвали. Копія цієї ухвали невідкладно направляється

особі, яка подала скаргу. Також разом з копією ухвали особі, яка подала заяву, направляється скарга та усі додані до неї матеріали.

Повернення слідчим суддею скарги на постанову слідчого про закриття кримінального провадження не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді. Окрім цього, зазначена ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Якщо скарга подана з урахуванням вимог КПК України, а також відсутні підстави для її повернення, що передбачені у ч. 2 ст. 304 КПК України, вона розглядається слідчим суддею.

Скарга на рішення слідчого про закриття кримінального провадження розглядається слідчим суддею не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги.

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

За наслідками її розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, в якій він може прийняти рішення про скасування рішення слідчого чи прокурора, або відмовити у задоволенні скарги.

Питання для самоконтролю

1. Хто з учасників кримінального процесу мають право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження?
2. У який строк, і з якого моменту постанову слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржена заявником або потерпілим до прокурора?
3. У які терміни законом передбачено строк розгляду скарги прокурором на постанову слідчого про закриття кримінального провадження?
4. Ким може бути оскаржене до слідчого судді рішення слідчого про закриття кримінального провадження?
5. У який строк, і з якого моменту постанову слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржена до слідчого судді?

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»
2. Конституція від 28 червня 1996 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 Спеціальний випуск. – Ст. 2598.
3. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 16 березня 2018 року). – Х.: Одіссей, 2018. – 225 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х.: Одіссей, 2018. – 360 с.
5. Форми закінчення досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: монографія / О. О. Торбас. – Одеса: Юридична література, 2015. – 168 с.
6. Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування: монографія / В.В. Литвинов; ред. В.М. Федченко; рец.: В.М. Тертишник, Д.П. Письменний; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012 (Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 12.12.2012). – 196 с.
7. Шилова Д. В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 228 с.
8. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. В. Рось. — К., 2009. — 20 с.
9. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.
10. Рось Г.В. Закриття кримінального провадження як форма закінчення досудового розслідування Вісник ХНУВС. 2015. № 3 (70) 81 – С. – 35-37